

УДК 342.6:353 (477.83.86) «1797»

І. Й. БОЙКО

*Ігор Йосипович Бойко, доктор юридичних наук,
професор Львівського національного університету
імені Івана Франка*

АВСТРІЙСЬКИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС 1797 Р. ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ: ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Видавництвом «Статут» у 2013 р. видано цікаву книгу під назвою «Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali MDCCXCVII»¹. Передмову до видання написав співзасновник Центру дослідження права ім. Савіньї (м. Одеса) В. Зубар, який наголосив на актуальності й необхідності вивчення історії кодифікації цивільного законодавства. Увагу Центру дослідження права ім. Савіньї у 2011 р. привернув австрійський цивільний кодекс 1797 р., який був результатом ґрунтовної як на той час кодифікації австрійського цивільного права. У тому ж 2011 р. було прийнято рішення згаданого Центру організувати переклад з латинської мови на російську і видати цей кодекс. Такий переклад кваліфіковано здійснив харківський вчений А. Гужва. Наскільки нам відомо, це перший в історії переклад російською мовою цього вельми значущого Австрійського цивільного кодексу 1797 р. в історико-правовій літературі. У книзі вміщено дві наукові статті. Першу з них написав професор Віденського університету В. Браунедер (Австрія) під назвою «Цивільний кодекс Галичини – перша кодифікація приватного права в Європі» (пер. з німецької Г. Жигуліна), другу – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України Р. О. Стефанчук під назвою «Цивільний кодекс Галичини 1797 р. як одна із перших світових кодифікацій цивільного законодавства». Безперечно, поява цієї праці є значною подією в галузі української історико-правової науки, яка має велику наукову і пізнавальну цінність, є корисною для науковців і студентів юридичних факультетів.

Дискусійним є те, що автори ідеї видання цієї книги назвали австрійський цивільний кодекс 1797 р. **Цивільним кодексом Східної Галичини 1797 р.,** або **Галицьким цивільним кодексом 1797 року.** Як видається, назва австрійського цивільного кодексу у такій редакції, як подано у цій книзі, є не зовсім коректною, дещо дискусійною, оскільки як Східна, так і Західна Галичина входили до одного коронного краю, була складовою Австрійської імперії. Галичина не мала власного законодавчого органу та відповідних повноважень приймати такі важливі акти, як кодекси. Інша справа, що як Західну, так і Східну Галичину австрійська влада розглядала як «законодавчий полігон», місце випробування нового законодавства, і лише після такої їх апробації та за умови позитивних результатів дія апробованих нормативно-правових актів поширювалася й на інші території Австрійської монархії. Отже, вважаємо, що Галичина не мала і не могла мати власного цивільного кодексу, оскільки була однією з багатьох коронних земель Австрійської імперії. Попри це переклад Австрійського цивільного кодексу 1797 р. і введення його в історико-правову літературу є значним здобутком сучасної юридичної науки.

Водночас вважаємо за необхідне зазначити про доцільність розкриття передумов укладення і затвердження австрійського цивільного кодексу 1797 р. та його застосування у Східній Галичині.

Як відомо, у 1772 р. за результатами першого поділу Речі Посполитої Галичина була приєднана до складу австрійських володінь*. Остаточне входження Галичини до складу Австрії було юридично оформлено договором між Австрією, Пруссією та Росією 3 травня 1815 року. За Кючук-Кайнарджійським мирним договором 1774 р., укладеним між Росією та Туреччиною, до складу Австрії було приєднано також Буковину. У складі Габсбурзької монархії з 1526 р. перебувала Угорщина, яка ще з 1326 р. захопила переважно населені українцями Закарпаття.

Австрійський уряд штучно об'єднав українські та польські землі в єдиний адміністративний край під назвою Королівство Галичини та Володимерії. У західній частині Королівства (тобто у Західній Галичині)

© І. Й. Бойко, 2015

* Австрійські володіння були складовою частиною Священної Римської імперії німецької нації. У 1804 р. імператор Франц І проголосив створення Австрійської імперії. У 1867 р. було створено Австро-Угорську дуалістичну монархію, яка складалася з Австрійської імперії та Угорського королівства. Проіснувала Австро-Угорська дуалістична монархія до 1918 року.

знаходились польські землі, з центром у Кракові, східна його частина (Східна Галичина) була в основному населена українцями з центром у Львові. До 1848 р. у складі Королівства Галичини і Володимерії перебувала також Буковина, однак вже 1849 р. вона була виділена в окремий коронний край.

Відразу після приєднання Галичини австрійський уряд розпочав активні дії щодо організації на її території органів державної влади та крайового самоврядування за зразком австрійської системи державного управління. Значну увагу австрійської влади було зосереджено також і на нормативно-правовому забезпеченні їхньої організації та діяльності. Це було зумовлено насамперед тим, що на території Галичини у другій половині XVIII ст. продовжували діяти норми польського права, які не відповідали тогочасним історичним та суспільним реаліям, містили значну кількість феодалних та напівфеодалних пережитків і були відмінними від джерел австрійського права.

Запровадивши в Галичині подібну до австрійської систему державних органів влади та крайового самоврядування, австрійський уряд обмежив компетенцію та повноваження польської шляхти, а також поширив дію австрійського права на територію всієї імперії. Починаючи з 1772 р., на західноукраїнських землях поступово було запроваджено австрійське законодавство². Офіційним виданням Австрійської монархії, в якому друкувалися австрійські закони, був «Імперський лист законів», а в Галичині такі ж функції виконував «Провінціальний збір законів», який згодом було перейменовано у «Загальний вісник місцевих законів».

Австрійська держава основні зусилля в законодавчій сфері спрямувала на нормативно-правове забезпечення насамперед цивільних правовідносин. Зумовлено це було тим, що господарська діяльність із видобутку корисних копалин, а також виробництва та вивезення з Галичини сировини й продовольства вимагала відповідного правового регулювання. Водночас австрійська влада, прагнучи послабити вплив польської шляхти на території Галичини, здійснювала заходи з метою поширення правової системи Габсбурзької імперії у Галичині і Буковині.

Як відомо, австрійське право розвивалось під впливом німецького права. Перші помітні спроби щодо кодифікації права австрійських земель було зроблено ще за Максиміліана I. Підсумком цього став *Codex Austriacus* (1704–1777 рр.), у якому було вміщено імператорські мандати, декрети та резолюції. Франц фон Карієнт був першим, хто систематизував австрійське право у формі інкорпорації і видав у 1704 р. у Відні всі нормативні акти, що були прийняті або затверджені, починаючи з правління Фердинанда I³.

У другій половині XVIII ст. в Австрії, за часів правління імператриці Марії-Терезії, було активізовано кодифікаційні роботи у цивільному, кримінальному та процесуальному праві. З цією метою імперський уряд створив низку комісій, які називалися також придворними комісіями. Перша комісія розпочала свою роботу 3 травня 1753 року. Одним із перших кодифікованих актів австрійського права, дію якого було поширено на територію Галичини, став кодекс вексельного права 1763 р., яким урегулювалися відносини у сфері вексельних зобов'язань. На території Галичини відносини у цій сфері до 1775 р. регулювало українське звичаєве право, яке, однак, у міру свого формалізму та складності, було нездатним забезпечувати якісне правове регулювання вексельних операцій, що перешкоджало їх швидкому здійсненню. У 1775 р. чинність цього кодексу була поширена на територію Галичини та Буковини.

Проте найважливішим завданням була розробка і прийняття цивільного кодексу. У період з 1753 р. до 1797 р. розробкою проекту нового австрійського цивільного кодексу займалися три комісії: 1. Компіляційна комісія. 2. Ревізійна комісія як інстанція з перевірки. 3. Законотворча комісія, утворена після ліквідації компіляційної комісії. План кодифікації австрійського права розробив професор Аццоні з Праги, передбачивши в ній три частини: особисте, майнове та облігаційне (боргове) право. Перший проект цивільного кодексу у восьми фоліантах під назвою «*Codex Theresianus*» (Терезіанський кодекс, названий так за ім'ям імператриці Марії-Терезії) було завершено у 1766 р., однак він не отримав затвердження ні з боку Державної ради, ні самої імператриці.

У 1772 р. було віддано розпорядження переробити Терезіанський кодекс, зокрема уникати наукових положень, зайвих роз'яснень та повторень, не прив'язуватись до римського права і якомога більше спростити зміст правових норм. Для цього того ж року створено нову кодифікаційну комісію для переробки незатвердженого проекту цивільного кодексу. Робота цієї комісії просувалася дуже повільно. Щоправда, у січні 1783 р. було видано патент про шлюб, який регулював сімейні правовідносини, а в 1786 р. – патент про порядок спадкування за законом. Декретом від 1 листопада 1786 р. затверджено і оприлюднено першу частину цього кодексу, яка отримала назву «Йозефінського кодексу законів», оскільки її затвердив імператор Йосиф II. Вона передбачала права осіб у п'яти розділах: 1) про закони; 2) про права підданих взагалі; 3) про права подружжя; 4) про права батьків і дітей; 5) про права сиріт та інших осіб, не здатних управляти своїми справами⁴. А у 1787 р. було затверджено другу і третю частини Терезіанського кодексу. Того ж року 1 січня кодекс введено в дію у німецьких спадкових землях Габсбургів, а з 1 травня 1787 р. – і в Галичині⁵. Із прийняттям цього кодексу кодифікаційні роботи не завершилися і тривали за правління імператора Леопольда II. Це було пов'язано з розпуском законодавчої комісії та утворенням 2 квітня 1790 р. нової придворної комісії у законодавчих справах, яку очолив професор Віденського університету Карл Антон Мартіні. Цій комісії було доручено здійснити розробку кодифікаційних актів у цивільному та кримінальному праві Австрії. З початком роботи новоутвореної комісії було проголошено два імператорські патенти, зокрема, 7 травня 1790 р. та 22 лютого 1791 р. Леопольд II видав патенти, згідно з якими комісія була зобов'язана переглянути та доопрацювати цивільний кодекс Австрії 1786 року. Таке доопрацювання полягало у переробці положень розділів про дію законів у часі («Про застосування законів щодо дій, які відбулися»), про обов'язки суддів

(«Керування суддями виключно законом при винесенні рішень»), а також про права дітей («Про позашлюбних дітей»). Результати кодифікаційних робіт комісії підлягали схваленню імператорськими установами та представництвами коронних країв. З цією метою 15 вересня 1790 р. імператор прийняв рішення про утворення при судах другої інстанції спеціальних комісій за участю представників кожного краю імперії. Крім того, для обговорення проекту цього кодексу були залучені також професори юридичних факультетів країв – з юридичного факультету Львівського університету, наприклад, було запрошено для подання висновку професора Б. Борзагу.

Після закінчення роботи над складанням нового австрійського цивільного кодексу, декретом від 17 лютого 1797 р. його з метою апробації було запроваджено у Західній, а декретом від 8 вересня 1797 р. – і у Східній Галичині, як одному з найбільших за територією коронних країв в Австрійській імперії. Цивільний кодекс 1797 р. складався з трьох частин, поділених на розділи, які, своєю чергою, складалися з параграфів. Загалом кодекс налічував 638 параграфів⁶. Джерелами цього цивільного кодексу були норми пруського цивільного уложення, права окремих австрійських країв та пандектне право. Характерною особливістю структури цивільного кодексу 1797 р. було те, що частини кодексу не мали чітких назв – вони лише поширювалися на певні правові інститути. Перша частина містила загальні норми, які роз'яснювали поняття права та держави і визначали права осіб. Окремо було відрегульовано відносини між батьками та дітьми, а також між службовими особами. Друга частина встановлювала правові відносини у речовому праві, визначала поняття речі та закріплювала поділ речей і способи їх набуття. У третій частині містилися норми зобов'язального права, зокрема, встановлювався порядок укладення договору та його види⁷.

Норми цивільного кодексу 1797 р. були сконструйовані авторами на досить високому як на той час рівні⁸. Його квінтесенцією, що відображала державно-правові прагнення освіченого абсолютизму Марії-Терезії та Йосифа II, було розуміння права як такого, що «формує і породжує добро і справедливість, а також розширює загальне благо» (ст. 1 гл. 1)⁹. У цілому Австрійський цивільний кодекс 1797 р. відображав політику освіченого абсолютизму, яка визначала, що діяльність правителів має бути більш прогресивною і раціональною, корисною для держави та населення. Використання при його розробці позитивного досвіду функціонування попереднього цивільного законодавства та значні зусилля кодифікаційних комісій призвели до розробки змістовно та системного нормативно-правового акта. Однак таке досягнення значною мірою нівелювалося недотриманням авторами окремих мовних правил у написанні цього акта. Кодекс містив чималу кількість орфографічних та пунктуаційних помилок. Як один з прикладів можна навести одночасне застосування авторами у різних абзацах тотожного поняття «чинність» та «чанність». Не набагато кращою була і ситуація з пунктуацією. Довільне використання авторами двокрапок замість крапки або крапки з комою наприкінці речення, неправильне вживання голосних та приголосних (що не було помилками при друці) значною мірою ускладнювали читання та розуміння змісту норм цивільного кодексу 1797 року. З прийняттям цивільного кодексу 1797 р. на території Галичини було припинено дію польського феодального цивільного права та створено передумови для реформування австрійського цивільного законодавства.

Австрійський цивільний кодекс 1797 р. було покладено в основу наступних кодифікаційних робіт в Австрійській імперії, наслідком яких стало прийняття нового, більш ґрунтовного Австрійського цивільного кодексу 1811 р., який діяв, зокрема, у Галичині і Буковині до розпаду Австро-Угорщини (1918 р.). З деякими змінами Австрійський цивільний кодекс 1811 р. діяв на території Галичини і в період її приєднання після Першої світової війни до складу Польщі за Ризьким мирним договором 1921 року. У 1933 р. було затверджено великий за своїм обсягом Польський кодекс зобов'язань, який припинив дію значної частини австрійського цивільного кодексу 1811 року. На Буковині, яку захопила Румунія, цивільний кодекс 1811 р. був чинним аж до 1938 року. Однак на території сучасної Австрії цивільний кодекс 1811 р. зі змінами та доповненнями чинний і досі.

Отже, можна стверджувати, що на Галичину і Буковину в період їх перебування в складі Австрії та Австро-Угорщини поширювалися австрійські цивільні кодекси (1797, 1811 рр.), які містили розвинуті правові положення і конструкції римського права, на високому, як для того часу, рівні регулювали цивільні відносини, відображали тогочасні європейські правові традиції.

¹ Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali MDCCXCVII / пер. с лат. А. Гужвы ; под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – М. : Статут ; Одесса, 2013. – 536 с.

² Кульчицький В. С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування / В. С. Кульчицький // Проблеми правознавства. – 1971. – Вип. 19. – С. 46–47.

³ Никифорак М. В. З історії кодифікації австрійського цивільного та цивільно-процесуального права / М. В. Никифорак // Науковий вісник Чернів. ун-ту : зб. наук. праць. – 2002. – Вип. 81. – С. 18. – (Серія «Правознавство»).

⁴ Никифорак М. В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.) / М. В. Никифорак. – Чернівці : Рута, 2004. – 384 с. – С. 278.

⁵ Кульчицький В. Джерела, структура, основні положення австрійського цивільного кодексу 1811 р. / В. Кульчицький, І. Левицька // Вісник Львів. ун-ту. – 2009. – Вип. 48. – С. 47. – (Серія «Юридична»).

⁶ Панич Н. Цивільний кодекс Австрії 1812 р. та його застосування на території Галичини / Н. Панич // Вісник Львів. ун-ту. – 2008. – Вип. 47. – С. 51. – (Серія «Юридична»).

⁷ Кодифікація цивільного законодавства на українських землях / уклад. Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К. : Правова єдність, 2009. – Т. 1. – С. 759–884.

⁸ Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / І. Й. Бойко. – К. : Атіка, 2013. – 348 с. – С. 269.

⁹ Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali MDCCXCVII / пер. с лат. А. Гужвы ; под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – М. : Статут ; Одесса, 2013. – С. 39.

Резюме

Бойко І. Й. Австрійський цивільний кодекс 1797 р. та його застосування у Східній Галичині: деякі дискусійні питання.

У статті розглянуто дискусійні питання щодо Австрійського цивільного кодексу 1797 р., який в літературі іноді називають Галицьким цивільним кодексом. Показано, що Галичина не мала і не могла мати власного цивільного кодексу, оскільки була однією з багатьох коронних земель Австрійської імперії. Попри це переклад Австрійського цивільного кодексу 1797 р. і введення його в історико-правову літературу є значним здобутком сучасної юридичної науки.

Ключові слова: цивільний кодекс, законодавство, Східна Галичина, Австрійська імперія.

Резюме

Бойко І. Й. Австрийский гражданский кодекс 1797 г. и его применение в Восточной Галиции: некоторые дискуссионные вопросы.

В статье рассмотрены дискуссионные вопросы Австрийского гражданского кодекса 1797 г., который в литературе иногда называют Галицким гражданским кодексом. Показано, что Галиция не имела и не могла иметь собственного гражданского кодекса, поскольку была одной из многих коронных земель Австрийской империи. Несмотря на это перевод Австрийского гражданского кодекса 1797 г. и введение его в историко-правовой литературе является значительным достижением современной юридической науки.

Ключевые слова: гражданский кодекс, законодательство, Восточная Галиция, Австрийская империя.

Summary

Boiko I. Austrian Civil Code in 1797 and its application in Eastern Galicia: some debatable issues.

In the article the controversial issue of the Austrian Civil Code in 1797, which is sometimes called in the literature of Galicia Civil Code. It is shown that Galicia had and could have its own civil code, because it was one of many crown lands of the Austrian Empire. Despite a translation of the Austrian Civil Code in 1797 and making it an historical and legal literature is a significant achievement of contemporary legal science.

Key words: civil code, legislation, Eastern Galicia, Austrian Empire.

УДК 340.12

А. М. БЕРНЮКОВ

Анатолій Миколайович Бернюков, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Хмельницького інституту соціальних технологій ВМУРОЛ «Україна»

ЗАГАЛЬНОМЕТОДОЛОГІЧНІ УСТАНОВКИ КОНЦЕПЦІЇ «ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ» В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ А. КАУФМАНА

Сучасний етап розвитку пізнання характеризується підвищенням заінтересованості до первинних методологічних основ, які носять чисто онтологічний та гносеологічний характер. Нині в світі все більше набирає силу тенденція, коли рефлексійне осмислення через ці теоретико-понятійні системи водночас є й неодмінною умовою подальшого розвитку правознавства. Успішне ж вирішення проблем подібного роду передбачає тісне співробітництво юристів та філософів. У даному напрямі в світовій думці накопичено значний досвід та потенціал. У цьому плані стає особливо актуальним філософсько-методологічне осмислення такої центральної правової категорії, як юридична реальність. Дослідження останньої нині слід починати із безпосередньої конституційно-субстанційної, глибинної структури, тобто шляхом онтологічного та гносеологічного аналізу. Саме таким чином і стає можливе принципове вивчення *jus*, яке все ще продовжує бути своєрідною білою плямою в нашій науці, залишаючись «terra incognita». При цьому варто зауважити, що питання онтології та гносеології *jus*, як такі, що містять решту у своєму безпосередньому конкретному розв'язку, вбирають їх у себе, – є єдиними по-справжньому визначальними, наріжними та наскрізними напрямками для філософії права.

Розглядаючи існуючі на сьогоднішній день методології в осмисленні природи юридичної реальності, їх можна класифікувати за часом виникнення на: 1) юснатуралізм; 2) юрпозитивізм; 3) «третій шлях» А. Кауфмана; 4) інтегративну юриспруденцію. Якщо перший підхід визнає лише належну частину правової